

MEGFONTOLÁSOK AZ IGAZMONDÁS ERÉNYÉRŐL

Etikai megvilágításban

„Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ország – hogy is hívták? Úgy hívták, hogy Sajtó, Szent Gutenberg alapította, első uralkodója Szent Gondolat volt, második uralkodója (rövid ideig) Igazság, azután IV. Kíváncsiság következett a trónon. Ebben az időben Sajtó szerény államocská volt még, természetes határai a Tisztesség-hegylánc, az Önzetlenség-folyó és a Szabadgondolat-fennsík védtek meg külső ellenségeitől. IV. Kíváncsiság után azonban X. vagy nagyhasú Tőke vette át az uralmat, akinek uralkodása alatt ez az ország óriási fejlődésnek indult – minden jel arra vallott, hogy végelegesen: ebben az időben neveztek el bennünket hetedik nagyhatalomnak”.¹

1. BEVEZETÉS

Amint a mottónak választott Karinthy idézet is sejteti, kritikus helyzetben vagyunk – immár több mint száz éve - az őszinteség, az igazmondás, a kellő diszkréció megtartása, az etikai alapon álló tömegtájékoztatás vonatkozásában. Egyrészt hivatkozunk alapjogokra, szakmai etikákra, másrészt vagy gyáván némák maradunk, vagy durván, sértő módon vágjuk az érintett el nem érhetősége esetén a médiákon át a szemébe a pőre igazságot, ami az esetek nagy részében tárgyi alapot nélkülöz, mert csak sértettségünk, vagy valamilyen hátsó érdek az oka; sértésre sértéssel válaszolva. Végül ott van az információkkal való manipuláció útja, azaz, csak annyit mondjunk ki és tegyük nyilvánossá, ami elég valaminek az eléréséhez. A többi bizonyítékot majd akkor hozzuk elő, ha a célszemély nem úgy reagál, ahogy elterveztük. Erre kondicionálnak a mindennapok. A szó hatalmas támadó- és védőfegyver.

Ugyanakkor tudunk az igazságról, arról az igazságról, mely minden erkölcs és minden erkölcsi igény alapja, mert „bármí, ami az erkölcsben a követelmény és tilalom nevét érdemli vagy tiszteletet és elismerést kíván, azt az igazságra kell alapozni”.² És ennek az igazságnak a szolgálata az emberi élet. Ebből adódik az igazmondás kötelessége és a hazugság tilalma.

Ezzel a konfliktusokat rejtő és az eszményre törekvés problémával találja szembe magát a katolikus ember is, akinek Krisztus azt mondta, hogy a te igened legyen igen, a te nemed legyen nem. Hogyan tehetünk szert ebben a társadalmi kontextusban mégis az őszinteség, vagy igazmondás valódi erényére. Úgy is fogalmazhatunk, hogy azt a pontot kívánjuk megtalálni, ahol már hazugság a valótlanosság-állítás, tehát bűn, illetve mi a hiteles tájékoztatás és a manipuláció közti különbség? Kicsit olyan ez, mint a tévedés-

---

1 Vö. Karinthy, F., *Hetedik nagyhatalom*, in Karinthy, F., *Krisztus és Barabbás* (Háború és béke), Budapest, 77.

2 Vö. Weber, H., *Speciális erkölcssteológia* (Szent István Kézikönyvek 4), Budapest 2001, 35.

mentes és a tévedhetetlen állítás közti különbség. Az előbbi csak bizonyos dolgokat tár fel igaz módon, míg az utóbbiban ott rezeg a teljes igazság feltárása. Ezekre a kérdésekre keresünk választ ebben a tanulmányban. E probléma egyszerre vet fel morális és jogi problémákat.

Mivel e sorok írója jelenleg a pasztorálteológia területén dolgozik, felvetődhet a kérdés, nem lépi-e túl hatáskörét, amikor bölcseleti, erkölcssteológiai és kánonjogi témához nyúl? Úgy gondoljuk, e témák alapját képezik a hatékony pasztorális tevékenységnek, mivel annak vezérfonalát a hitünk igazságainak, erkölcsi normáinknak és kánoni szabályainknak kell alkotnia. Ezek kellő ismerete fényében lehet jó pasztorális tervet készíteni, illetve pasztorálteológiát művelni. Jelen esetben arról van szó, hogy az egyház miként tudja leleplezni a hazugságot, miként tudja felvértezni tagjait, főleg papjait és szerzeteseit, az igazmondás, az igazlelkűség erényével, küldve így tagjait báránkyként a világba.

Már száz évvel ezelőtt is hangsúlyozták katolikus szerzők, hogy a világ egyre erőteljesebben távolodik az igazmondástól, mérgezve ezzel a társadalmi bizalmat. Íme néhány tanúja ennek: „Ahol az igazság szeretete hiányzik, ott minden csak látszat, képmutatás, hazugság és csalás. Tanunk a modern élet: az ámítás és színészkedés ma már nem a diplomatak titka többé, a csaláshoz nemcsak az üzérek értenek, a gyermekek szüleitől tanulják és bennük az emberek legtöbbször a bölcsek kövét, a megélhetés titkát tiszteli”.³ Vagy: „Köztudomású, hogy modern társadalmunkat egészen átmételyezte a hazugság. ... egyik leghathatósabb, legbujább melegágya maga a civilizáció. ... a rafinált igaztalan beszéd sokkal veszedelmesebb a nyers, durva, goromba hazugságnál”.⁴ Azóta csak még jobban elterjedt a valótlan és megtévesztő beszéd. Oly mélyen áthatja az egyén és a társadalom tudatát, hogy sokszor már nem is vesszük észre, mikor hazudunk, hogy más intimszféráját, jóhírét, becsületét, röviden méltóságát mikor és hogyan sértettük meg. Találón teszi fel a provokatív kérdést Eberhard Schockenhoff: Hazugságra lettünk kárhoztatva? Mindenhová elkísér a valótlan beszéd, a féligazságok deleje minket, így a politikában, az igazságszolgáltatásban, a médiákban, az orvoslásban, a művészetekben, de még a tudományos életben is.⁵ A végletek jellemzik a mindennapjainkat. Egyrészt mármár állapotszerűen hazudunk, hipokrita társadalomban élünk, másrészt főleg a közélet szereplőitől abszolút egyenességet, őszinteséget várunk, s nem viseljük el félrelépéseiket, netán nem bűnös, de megalapozatlan döntéseiket.

Miért is hazudunk? Miért is sértegetjük egymást? Vajon az igazmondás mindig erény? Vajon nem ütközhet-e az igazmondási kötelesség más kötelességekkel? Vajon miféle igazság kimondását, közlését kell értenünk az őszinteségen?

A hazugságnak sok oka van: rossz társadalmi szokások, korszellem, ahol a társada-

3 Vö. Hanauer, Á. I., *Hol kezdődik a hazugság?*, in *Bölcseleti Folyóirat* 17 (1902) 258.

4 Vö. Szabó, I., *Az igazmondás feltétlen kötelességéről*. *Ethikai tanulmány*, in *Bölcseleti Folyóirat* 10 (1895) 446–447.

5 Vö. Schockenhoff, E., *Zur Lüge verdammt? Politik, Justiz, Kunst, Medien, Medizin, Wissenschaft und die Ethik der Wahrheit*, Freiburg – Basel – Wien 2005.

lom tagjai szinte már az anyatejjel szívják magukba az alakoskodást, a szemfényvesztést, a tettetést, álnokságot, csalást és hazugságot. Vannak, akik korlátoltságból hazudnak, mert meg akarnak maradni megrögzöttségükben, előítéleteikben. Mások álszeméremből, vagy rossz lelkiismeretből hazudnak; vannak, akik pusztán megszokásból, s végül vannak, akik nyereségvágyból, bosszúból, gyűlöletből teszik azt. Végül vannak, akiknek egész életük hazugság, mert színlelik a házasságukat, szakmai kompetenciájukat, vallásukat. Akár gonoszságból, akár gyávaságból nem merték helyesen megválasztani világnézetüket, életpályájukat, házastársukat. Az igazmondásnak, az igazlelkűségnek különösen is meg kell mutatkoznia ezekben az életre szóló döntésekben.

Úgy tűnik, hogy az igazmondás kötelessége más kötelességekkel ütközhet, így a hallgatás, a titoktartás, más jóhírének, becsületének óvása kötelességével, sőt embertársunk kímélésének és a szeretet és igazságosság kötelességével is.

További szempont, hogy az az információ, amit őszintén elmondunk embertársunknak, az valóban egyezik-e a valósággal, személyes meggyőződésünkkel, pontosan megjelöljük-e annak forrását? Vagy csak hallottuk, s megbízható volt-e a hírforrás? Vajon elmondásával nem sértjük-e mások jó hírét? Az adott információval kapcsolatban nem vállaltunk-e titoktartási kötelezettséget? Hol van tehát az igazmondás és valótlanosság – állítás, illetve a hazugság határa? Ennek megállapításához sok-sok körülményt meg kell vizsgálnunk, s tisztáznunk kell azt az igazságot is, amit az őszinteség jelent. E tekintetben az alábbi módon modellezhetjük az igazságot:⁶ Az adott tényállást vagy létezőt valóban úgy ismertük-e meg, amint az van, vagy ahogyan az megtörtént. Ez azt jelenti, hogy a szubjektív ismeret összhangba került az emberi megismerő tevékenység gyümölcseként az objektív módon adott valósággal. Erre az igazságra kell épülnie az etikának. Mármost a következő lépés az, hogy ezt az így felfogott valóságot a nyelv, illetve rendelkezésünkre álló kommunikációs eszközök segítségével egyértelműen kifejezésre juttatjuk-e. Ez lenne az ítéletünk igazsága. De elvéthetjük a tényállást, azaz tévedésben lehetünk vele kapcsolatban, ám azt az ismeretet, amivel vele kapcsolatban rendelkezünk, azt hűségesen fejezzük ki. Ez lenne a szó szoros értelmében vett igazmondás, vagyis őszinte megnyilatkozás. Mármost, ha téves a világnézetünk, ha nem járunk el kellő alaposséggal a probléma kikutatását illetően, ha nem rendelkezünk az összes szükséges és elégséges információval adott dolog megítéléséhez, eldöntéséhez, úgy tévedésben lehetünk, s az információt továbbadva másokat is megtéveszthetünk, annak ellenére, hogy ezt cseppet sem szándékoztunk. A beszéd igazságtartalma tehát több szubjektív tényezőtől is függ, így az ítéletképességünktől, a kellő odafigyeléstől, a lelkiismeretességétől.

Az őszinteség tehát azt jelenti, hogy úgy beszélünk, amint gondolkodunk, érzünk és ismerünk. További szempont, hogy nemcsak az egyes esetekre vonatkoztatható az őszinteség, hanem egész jellemünkre, mely ebből a szempontból nem más, mint állandó törekvés és készség az igazmondásra. Ez hatja át az igazmondó ember életét, ezért is nevezik igazlelkűnek, ez a törekvés hatja át érzületét, beszédét, tetteit, egész életvezetését.

6 Vö. Weber, H., *Speciális erkölcteológia* (Szent István Kézikönyvek 4), Budapest 2001, 38–39.

A Biblia igaz embernek nevezi az ilyen embert. Az igazlelkűség a meghallgatásban, az őszinteségben, a tanúságtételben, a párbeszédben és a türelemben (tolerancia), a lelkiismeret hangjának hűséges követésében mutatkozik meg.⁷

Mi módon nyilvánul meg az őszintétlenség, a külső és a belső kontrasztja? Mielőtt az igazmondást pozitív módon kifejténénk, kontrasztként álljon előttünk a torzó és annak mind magunkat, mind embertársunkat, mind társadalmunkat megrontó hatása. Szólunk a hazugságról és fajairól, a megszólásról és a rágalomról, a vakmerő ítélezésről, a becsmérlésről és gyalázkodásról, illetve a titok megsértéséről.

2. AZ ŐSZINTESÉG ÉS A HAZUGSÁG HATÁRA⁸

Az emberi élet lényegi kapcsolatban áll a szellem rendjével, s annak egyik fő dimenziójával, az igazsággal. Az igazság felismerése alapvetően köti az észet; erkölcsi igazság esetén pedig az egész személyiséget.⁹ A szó szoros értelmében csak az akaratunk szabad, mivel az igazság mellett az érzelmi életünk is alapvetően kötöttséget, kötődést jelent. Életünk értékét az igazság méri, alapozza meg, vezeti és annak céljára is rámutat egyszerre.¹⁰ Az igazság birtoklása, mint kötöttség, kötődés, mégis szabaddá tesz, ha a tárgyi igazságot, az érzelmi igazságot és a cselekvés igazságát is birtokoljuk.

Az igazmondáshoz mindenekelőtt ismernünk kell a nyelvünket. Amennyiben szemtanúi voltunk valamely eseménynek, úgy nemcsak néznünk kellett azt, hanem meglátni a lényegét, appercipiálva az érzékelteteket. A tárgyi igazság feltárulása ez az alanyban és az alany által. Amikor őszinték vagyunk, másokat véleményünkről tájékoztatunk, illetve amikor adott szavunkat álljuk, másokat megnyugtatunk, tehát fenntartjuk a bizalmat.¹¹

2.1. Rövid történeti áttekintés

Platón a hazugságot általában erkölcstelen dolognak tekintette, de bizonyos esetekben megengedhetőnek tartotta, ha azt a haza vagy a polgárság érdeke úgy kívánta. Vele szemben Arisztotelész nem tesz ilyen kivételt, mivel szerinte a hazugság mindig rossz. Ő tehát a hazugságot önmagában, belsőleg valami rossz dolognak tartotta. A kérdés mármost az, hogy minden valótlan állítás hazugság-e?

A Szentírásban az olyan embert, aki nem hazudik, igaz embernek nevezik, aki megbízható, tehát ok nélkül nem változtatja nézeteit, nem szegi meg ígéreteit. S az Írás elítéli

7 Vö. Cozzoli, M., *Verità e veracità*, in Compagnoni, F. – Piana, G. – Privitera, S. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990, 1444–1449.

8 Érvelésünk főleg Hanauer, Á. I., *Hol kezdődik a hazugság?*, in *Bölcséleti Folyóirat* 17 (1902) 258–290. című tanulmányára támaszkodik.

9 Vö. Cozzoli, M., *Bugia*, in Compagnoni, F. – Piana, G. – Privitera, S. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990, 105.

10 Vö. Cozzoli, M., *Verità e veracità*, in Compagnoni, F. – Piana, G. – Privitera, S. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990, 1436.

11 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcstan II*, Budapest 1940, 238.

a hazug nyelvet, de pontos definíciót hiába keresünk benne a hazugsággal kapcsolatban. Nagy vonalakban az alábbi derül ki Helmut Weber nyomán a Szentírásból: 1) Az őszinteség kötelességnek állítása és a hazugság általános elvetése. 2) A Bibliában nincs sem rigorizmus, sem igazságfanatizmus, mivel más kötelezettségekkel, értékekkel szorosán kapcsolódik az igazmondás kötelessége és a hazugság kerülése. Az igazság nem az egyetlen érték, és nem is legfőbb érték, nála hatalmasabb és fontosabb a szeretet, helyesebben az igazság szeretete, az igaznak lenni a szeretetben. Ez a látás árnyalja az igazmondás kötelességét, azaz bizonyos kivételeket legitimál. 3) A Biblia nem tárgyal határeseteket, inkább elveket, szemléletmódot kínál.¹²

A Biblián tájékozódó hagyományban két tendenciát vehetünk észre. Az egyik Platonhoz hasonlóan és az Írás szemléletmódjához híven megengedettnek tartja indokolt esetben a valótlan állítást. Ennek az iskolának megteremtője Aranyszájú Szent János. A másik iskola a hazugságot teljességgel megengedhetetlennek tartja, amelynek fő képviselője Szent Ágoston volt, aki a hazugságnak nyolc kategóriáját különböztette meg: 1) a hittagadást magába foglaló hazugságot. 2) a kárt okozó hazugságot, ha abból senkinek sem lesz haszna. 3) a kárt okozó hazugságot, melyből valakinek haszna lesz. 4) a pusztá kedvtelésből származó hazugságot. 5) a más kedvéért elkövetett hazugságot. 6) azt a hazugságot, mely senkinek sem árt, valakinek azonban használ, ha azt a bíróság előtt követik el. 7) ugyanez a hazugság, ha nem a bíró előtt követik el és 8) az a hazugság, amely a test tisztátalanságától megment, anélkül, hogy valakinek ártalmára lenne. S úgy magyarázza, hogy az első öt kategóriát senki sem veheti védelmébe. A többivel kapcsolatban lehetséges a vita, de maga Ágoston csak az utolsó kategóriát tudja valamilyen képp védelmébe venni. Ő a hazugságon olyan hamis kijelentést ért, amellyel az ember másokat meg akar tévesztetni. A hazugság megengedhetetlenségét pedig azzal indokolja, hogy különböző negatív következményei vannak: nevezetesen sérti az igazság javát, beleütközik a szeretetbe, rongálja a közösséget, kárt okoz saját lelkünknek és megrontja az igazság közlését célzó nyelv természetét.

Maga Aquinói Szent Tamás is az ágostonos vonalhoz csatlakozott, s úgy indokolja a tilalmat, hogy az a természet rendjével ellenkezik. Ugyanakkor látja a probléma gyökerét, hogy az igazmondási kötelesség ütközhet a titoktartási kötelezettséggel, amikor is szabad, sőt kell az elhallgatással, illetve az ún. *dissimulatio*-val élni. Ez elpalástolást jelent. Ez a fogalom azonban tág teret adott a különböző értelmezéseknek.

A 16-17. századi teológusok ezt a szent tamási *dissimulatio*-t úgy értelmezték, mint *aequivocatio*-t és *restrictio mentalis*-t. *Aequivocation* azt értjük, amikor valaki olyan szót használ, aminek két vagy több jelentése is van, úgy hogy az adott esetben nem lehet tudni, hogy pontosan melyik értelemben is használják. Ez tehát a többértelmű beszéd (*amphibolia*). A *restrictio mentalis*nek két kategóriáját dolgozta ki a teológia. Az ún.

12 Ehhez az árnyalt szemlélethez nagyban járult hozzá a 20. század elején Arturus Vermeersch. Vö. Vermeersch, A., *De mendatio et necessitatibus commercii humani*, in *Gregorianum* 1 (1920) 11–40; 279–285; 425–474.

restrictio late mentalist és a restrictio pure mentalist. Restrictio mentalison általában azt értjük, amikor a szó vagy kifejezés magában véve csak egy jelentésű, de a használatban több jelentésűvé válik. Ha például valaki azt kérdezi a püspök titkárától, hogy otthon van-e a püspök, s azt feleli, hogy nincs (bár ténylegesen otthon van), s benne ott az elhallgatott fenntartás: a te számodra (most nem ér rá a fogadásodra, mert más sürgős dolgai vannak). Ez a restrictio late mentalis (részben palástolt, rejtett válasz), vagyis olyan fenntartás, melyből következtetni lehet a valóságra. Ellenben ha az adott válaszból semmiképp sem lehet a valóságra, vagyis a közlendő ismeretre következtetni, akkor a kimondott szó és a belső elgondolásunk teljesen különbözik egymástól. Ekkor tényleges ismeretünkéből semmit sem árulunk el, mivel merőben mást mondtunk. Pl. ha valakit megkérdezik, hogy látott-e már tengert és azt válaszolja, hogy igen, de hozzáteszi magában, hogy csak fényképen. Ez a restrictio pure mentalis, ami kimeríti a hazugság kategóriáját, s ezért is tilalmazta azt XI. Ince pápa, legalábbis a restrictio mentalis-ra vonatkozó tilalmát a teológusok erre értették. A katolikus teológusok tehát a jogos titok megőrzésére az aequivocatio-t és a restrictio late mentalis-t ajánlották, kikerülve ezzel a hazugság vádját.

Mivel a restrictio mentalis alkalmazása nehézkes volt konkrét esetekben és többen mégis hazugságot láttak benne, ezért új fogalom jelent meg a problématudatban, mely igen hasznosnak bizonyult a hazugság és igazmondás határának helyes kijelölésénél. Ezt a fogalmat Hugo Grotius vezette be, s neve a falsiloquium, vagyis a valóságnak nem megfelelő, hamis beszéd.¹³ Ő eleve úgy gondolta, hogy más dolog hazudni (tehát mást szándékosan és bűnös módon megtéveszteni) és más dolog valótlan állítani. Azt mondja, hogy minden beszéd, amely az ember gondolataival ellenkezik, falsiloquium, de azért nem per definitionem hazugság, mivel hazugsággá csak akkor válik, ha valakinek az igazsághoz való jogát sérti. Létezhet tehát megengedett és meg nem engedett valótlan állítás. A falsiloquium szónak a probléma megoldásában betöltött szerepének tisztázásában úttörő munkát végzett Hanauer István szerint a katolikus Berardi. Ámbár a szóval kapcsolatban nagy volt sokáig az ellenállás katolikus berkekben, s az ellenérveket a Szentírásból, az embernek önmaga iránti és 3) a felebarát és az egész társadalom iránti kötelességekből merítették a moralisták.

Ezekkel szemben elmondható a) a Szentírás vonatkozásában: hogy az Írás főbb he-

13 Hat esetben engedhető meg szerinte a valótlan beszéd, tehát nem minősül hazugságnak: 1) „Szabad falsiloquiummal élni az éretlen gyermekekkel szemben, akiknél a szabad ítélő tehetség hiányzik. 2) Szabad igaztalan mondani, ha ezáltal a megszólítottat nem ejtjük tévedésbe, habár egy harmadik, aki hamis beszédünket kihallgatja, ez által félrevezettetik. 3) Szabad igaztalan beszédet használni, ha a megszólított ítéletbeli megtévesztését valamely okból, például a reá nézve ebből származó haszon miatt, örömet elviseli. 4) Az eljárónak alattvalói jóléte céljából szintén szabad falsiloquiummal élnie, mert az eljáró alattvalóinak valamennyi igazai fölött felsőbb rendelkezési joggal (jus supereminens) bír. 5) Szabad igaztalan beszélni, ha egyedül csak ezáltal lehet az ártatlannak veszélyeztetett életét vagy egyéb javát megmentenünk, vagy csupán igaztalan beszéd által lehet valakit valamely eltökélt gonosz cselekedet végrehajtásában meggátolnunk. 6) Grotius végül a falsiloquiumot az ellenséggel szemben is megengedettnek tartja”. Vö. Szabó, i., *Az igazmondás feltétlen kötelességéről*, in *Bölcséleti Folyóirat* 10 (1895) 454–455.

lyei, melyek a hazugságot tiltják, általában tiltják a valótlan beszédet, tehát nem szükségképp vonatkozik a tiltás a valótlan beszéd minden fajára. Nem lehet tehát azt a következtetést levonni az Írás alapos tanulmányozása után, hogy a tilalom egyetemes és nem tűr kivételt. Tehát döntő érv nem található a Szentírásban arra vonatkozóan, hogy a falsiloquium minden körülmények között, tehát belsőleg, önmagában rossz. A Szentírás nem nyújt továbbá biztos kritériumot annak eldöntésére sem, hogy hol a határ igazmondás és hazugság között. Az b) ember önmaga iránti köteletségéből (vagyis a dolog természetéből eredő) vett érvvel kapcsolatban az alábbiit kell megfontolnunk: Főleg az ágostoni tradíció szerint a hazugság rosszasága (intrinsece malum voltát) egyrészt a mást gondolok és mást mondok tényből, másrészt a csalás szándékából, vagy mindkettőből forrászik. Lássuk ezeket részletesebben. A szó a gondolatnak természetes kifejeződése, jele. Tehát ellenkezik a természet rendjével, ha valaki mást mond, mint amit gondol, érez, akar. Mármost a kérdés az, hogy „mennyiben kívánja a természet rendje a külső és belső között az összehangzást? Gondolatainkat eltitkolni szabad, a szomorúságot, örömet elpalástolni szintén meg van engedve. A felebaráti szeretettel összefér, hogy felebarátomat, ha másként nem tudok védekezni, megöljem. Ez mind összefér a természet rendjével. Itt is van ellentmondás a külső és belső között, csak hogy ez az ellentmondás a kényszerhelyzet folyománya; természetellenes maga a támadás, itt tehát már nem a természet rendjének megbontásáról van szó, hanem arról, hogy megmentsünk belőle annyit, amennyi menthető, saját életünket. Amint a felebaráti szeretet tőlünk nem azt kívánja, hogy embert sohasem öljünk, hanem csak azt, hogy ártatlant ne öljünk meg, úgy szavainknak gondolatainkkal való megegyezése tekintetében sem kívánhat a természet rendje többet, mint azt, hogy aki gondolatainkkal nem él vissza, vagy akinek visszaélését másként is meg lehet akadályozni, gondolataink felől valótlan beszéddel megtéveszteni nem szabad. A természet rendjéből merített érveknél mindig fontos az, hogy a természet rendjét a maga egész kiterjedésében szemléljük, másként hamis következtetésre jutunk. Így például ellenkezik a természet rendjével önmagunk megcsonkítása, a beteg tagot mégis szabad levágni ... A természet rendje kívánja, hogy a szülő szeresse gyermekét, mégis szabad azt egyes esetekben kitagadnia. Sok dolgot tilt a természet rendje békében, amit megenged háborúban. Így vagyunk a beszéddel is: a természet rendje azt kívánja, hogy a beszéd az ember gondolatainak legyen kifejezése. De nem mindig, mivel a beszédnek még más céljai is vannak. ... A gondolatok közlése nem öncél, hanem maga is egy magasabb, általánosabb cél szolgálatában áll. ... A nyelv eszköz, amelyet Isten azért adott, hogy az emberekkel való érintkezésnél használjuk a velük és magunkkal szemben való köteleltségeink teljesítésére. Ezt a köteleltségünket a legtöbb esetben gondolataink közlésével, azonban igen sok esetben a jogos titok megőrzésével szolgáljuk”.¹⁴ Ami pedig a megtévesztési szándékot illeti, rögtön le kell szögeznünk, hogy aki gondolataink közlésével nem él vissza, azt az embert nem szabad megtéveszteni. S a kérdés az, hogy azt a személyt, akiről tudjuk, vagy megala-

14 Vö. Hanauer, Á. I., *Hol kezdődik a hazugság?*, in *Bölcséleti Folyóirat* 17 (1902) 278–279.

pozott a gyanúnk afelől, hogy vissza fog élni gondolataink közlésével, vajon szabad-e megtéveszteni anélkül, hogy a hazugság bűnébe esnénk? Úgy tűnik, hogy ez lehetséges, mivel másképp nem lehet elkerülni a titok megtartását. De már a restrictio mentalishoz folyamodás is tartalmaz önmagában valamiféle csalást, tehát bizonyos megtévesztési szándékot mutat. Ebből arra következtetünk, hogy lehetséges olyan helyzet és megengedhető az olyan beszéd, amikor a természet rendje azt követeli, hogy embertársunk nemcsak ne ismerje gondolatainkat, hanem azok felől egyenesen tévedésben legyen. És ekkor a valótlán beszéd nem ellenkezik a természet rendjével. Ugyanis „amely pillanatban a gondolatok közlése a természet rendjébe ütközik, a beszédétől sem kívánhatja a természet rendje, hogy a gondolat közlésének eszköze legyen. A gondolatok közlése nem öncél, hanem eszköz, hogy másnak a természet rendje által kívánt gondolkodás és cselekvés lehetőségét megadjuk. ... Így tehát sem a természet rendjéből, sem a megtévesztési szándékból nem következik, hogy a falsiloquium absolute, minden körülmények között rossz”.¹⁵

A társadalom érdekéből folyó érvek tekintetében el kell ismernünk, hogy a társadalmi érintkezés a kölcsönös bizalmon alapszik, s a bizalom pedig az igazmondás kötelezettségén. Ha ezt a kötelezettséget a társadalom tagjai elhanyagolnák, úgy az a társadalmi rend gyorsan felbomlana, s helyébe nem rendőrállam, nem is kémállam lépne, mert nekik sem lehetne hinni, hanem a mindenki harca mindenki ellen korszaka következne be. Akkor „az atya nem hihet fiának, a férj a feleségének, a tanítvány mesterének, a közösség a bírónak, az emberek nem képeznek többé egy testet, hanem elszigetelten egymagában áll minden ember, az egész föld kerekéségén nem akadhat két ember, aki egymásban hisz, és az emberiség a Szentháromság képe helyett a pokol szétzüllöttségének képét viselné magán”.¹⁶ Am a kölcsönös bizalomnak csak egyik biztosítéka az igazmondás kötelessége, míg másik pillére a titok okos megőrzése. E két kötelességet egyszerre kell a konkrét helyzetben mérlegre tennünk. Nemcsak a hazugság, de a titkok felfedése is aláássa az emberi kapcsolatokat, a kölcsönös bizalmat és erre nem mindig megfelelő eszköz az aequivocatio vagy a restrictio mentalis. A kölcsönös bizalom megőrzésének a szükségességéből az következik tehát, hogy az igazmondási kötelezettség határát épp a titoktartás joga és kötelezettsége vonja meg. Nem szabad tehát elválasztanunk egymástól a két kötelességet. És ezt akkor kapcsoljuk össze, ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy mikor gyakoroljuk az igazmondás erényét? Tehát nemcsak igazmondónak, hanem annak során erényesnek is kell maradnunk. Azaz, az igazmondás nem mindig és minden körülmények között erény, s ha nem erény, akkor árt. Csak „akkor erény az igazmondás, ha más kötelességbe nem ütközik. Ilyen kötelesség, amelybe az igazmondás ütközhet, a titoktartás. Tehát, ha a jogos titok megőrzésének más módja (hallgatás, kitérés) nincs, ezt a titkot valótlán beszéddel is meg szabad őrizni. Itt az igazmondás megszűnik erény lenni; tehát megszűnik kötelező ereje is. Aki nem vét az

---

15 Vö. Hanauer, Á. I., *Hol kezdődik a hazugság?*, in *Bölcséleti Folyóirat* 17 (1902) 281.

16 Vö. Hanauer, Á. I., *Hol kezdődik a hazugság?*, in *Bölcséleti Folyóirat* 17 (1902) 281.

igazmondás erénye ellen, nem hazudik. ... a hazugság tudomásunknak meg nem felelő beszéd, amelyre a titoktartás nem jogosít fel. ... és a hazugság határát félre nem érthető világossággal megjelöltük. ... A megengedett valótlan beszéd és a bűnös hazugság között éppen úgy különbséget lehet tenni, mint mindenki különbséget tesz az orvosi narkózis és a részegség, az önvédelemből való emberölés és a gyilkosság között. Lopni sem szabad sohasem, végső esetben mégis el szabad tulajdonítani azt, ami az élet fenntartásához szükséges. A részegség, gyilkosság, lopás, hazugság minden körülmények között bűn, a narkózis, az önvédelemből történő emberölés, a végszükség esetén való eltulajdonítás és a titok megőrzése céljából történő félrevezetés nem bűn”.¹⁷ Természetesen, a megengedett valótlan állításban is van valami megtévesztő, ám ez legfeljebb eszköze a titok megőrzésének. S akár a megtévesztésben, akár a valótlan beszédben, tagadhatatlanul van valami természetellenes, amint „az emberölésben, a narkózisban is van. Ahol a természet rendje megzavarva nincs, ott ilyeneket tenni nem szabad. De ha a természet rendje meg van zavarva, természetessé válik mindaz, ami annak helyreállításához szükséges. A beteg embernél természetessé lesz a narkózis, az életében megtámadottnál az emberölés, a titok megtámadásánál a megtévesztéssel való védekezés. ... Egy és ugyanazon dolog különböző körülmények között lehet természetes és természetellenes. ... Vannak dolgok, amelyeknek a gyermek, a beteg előtt titokban kell maradniuk, a rablóval, ellenséggel szemben mindenkinek jogában áll titkot tartani, de vannak ezeken kívül még más fontos titkok is, amelyek megőrzésére vagy a természet rendje, vagy adott szavunk kötelez. Mindezekben az esetekben szabad tudomásunk ellen beszélve a titok megtámadóját megtévesztetni, valahányszor a kár, amelyet a titok megőrzésével elháríthatunk, felér azzal a veszteséggel, amely tévedése által a titok megtámadóját éri. Itt a határ, ami ezen túl van, már hazugság”.¹⁸ Ilyen szituációk például az „eretlen, jogtalan, illetlen, tolakodó kíváncsiság; az eleve gyanítható csalárdság; az őszinteséggel való visszaélés; az előre látható fenyegetés, erőszak, stb.”.¹⁹

Egyébként, ha az arra illetékes és jogosult személy vagy hatóság kérdez minket, úgy kötelesek vagyunk neki elmondani a teljes igazságot, feltéve, ha nem olyan titok birtokában vagyunk, melyet senkivel sem szabad semmilyen körülmények közt megosztanunk. Ilyen esetekben tehát, pl. tanúvallomásnál a bíróság előtt, szerződéskötésnél, mások kötelező oktatásánál nem szabad élni sem az *aequivocatio*, sem a *restrictio mentalis*, sem a *falsiloquium* lehetőségével.²⁰

A probléma rövid történeti áttekintéséből láthatjuk, hogy milyen kényes témával van

17 Vö. Hanauer, Á. I., *Hol kezdődik a hazugság?*, in *Bölcséleti Folyóirat* 17 (1902) 286.

18 Vö. Hanauer, Á. I., *Hol kezdődik a hazugság?*, in *Bölcséleti Folyóirat* 17 (1902) 287–290. Úgy gondoljuk, hogy a titoktartási kötelesség említése elég, ha a valótlan beszéddel élés legitimálására célzunk, mivel a másik jóhírének védelme, a közösség nagy kártól való védelme nagy vonalakban valamilyen titoktartási kötelezettséghez tartozik.

19 Vö. Szabó, i., *Az igazmondás feltétlen kötelességéről*, in *Bölcséleti Folyóirat* 10 (1895) 463.

20 Vö. Szabó, i., *Az igazmondás feltétlen kötelességéről*, in *Bölcséleti Folyóirat* 10 (1895) 462.

dolgunk, ahol nagyon „vigyázatosan kell alkalmazni ... a négy sarkalatos erényt”.²¹ Az ép emberi életet a jellem adja, s benne az erények kifejelettsége és harmonikus működése. Ha egy erényt a maga tökéletességében birtokolunk, birtokoljuk valamiképp a többi erényt is, mivel az erények belsőleg szorosan kapcsolódnak, a tudatos és nem tudatos személyes énközpont megnyilvánulásai.

Ha végigpillantunk a hazugsággal kapcsolatos bölcséleti reflexió történetén, láthatjuk, hogy két tendencia érvényesült. A fő tendencia az volt, hogy kimutassa a hazugság és csalás önmagában való rossz, bűnös jellegét, míg a másik vonal próbálta elkerülni a merevedés, a rigorizmus veszélyét.²² A XX. században a morálteológusok jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy világossá tegyék, nem mindig elég a restrictio mentalis-hoz folyamodás, tehát megengedett a Grotius által bevezetett falsiloquium, vagyis bizonyos körülmények között bűn elkövetése nélkül lehet élni a valóságnak nem megfelelő beszéddel.²³ Ma ennek köszönhetően elmondhatjuk, hogy jelenleg a katolikus morális nagy vonalakban egyensúlyba jutott, azaz a hazugság elvetendő, de léteznek olyan szituációk, amikor joggal élünk a megengedett valótlanosság állításának eszközével, akár a közjó, akár a jogos magánérdek védelmében.²⁴ Ebben az esetben nevezhetjük a falsiloquiumot úgy is, mint ami materiálisan, pszichológiailag hazugság, ám formálisan, etikailag nem hazugság.²⁵ Összességében tehát a hazugságot az alábbi módokon kerülhetjük el, ha már nem mondhatjuk meg sem egészben, sem részben azt, amit tudunk: hallgatás, restrictio late mentalis, amphibolia, körülírás,²⁶ a beszédtema elterelése, illetve végül a falsiloquium, vagyis a valóságnak meg nem felelő beszéd abban az esetben, ha az előbbieket elégteleneknek bizonyulnak az igazság jogos elrejtése (és így embertársunk, valamely intézmény állam, nép) érdekében.

2.2. Az igazlelkűség és az igazmondás erénye

Ebben a tanulmányban gyakorlatilag a nyolcadik parancs tartalmát kívánjuk kibontani.²⁷ Ennek előzményeként tisztáztuk az őszinteség és hazugság határát. Ha e határt tiszteletben tartjuk, akkor elkerüljük azt a rosszat, ami a hazugságban van. D. Prümmer szerint ugyanis négy elem miatt bűnös dolog a hazugság: a) a hamis beszéd mondásának szándéka, b) a bensőnkben megfogalmazódó ítélettel, ismerettel ellentétes, vagy attól különböző közlés, c) a megtévesztés szándéka és d) a tényleges rászedés miatt.²⁸

Az őszinteség az igazságszeretetet megnyilatkozási módja. Igazságszeretőnek nevezzük

21 Vö. Kiss, J., *Az igazmondás feltétlen kötelezettségéről*, in *Religio* 85 (1926) 141.

22 Vö. Weber, H., *Speciális erkölcszociológia* (Szent István Kézikönyvek 4), Budapest 2001, 47.

23 Vö. Peschke, K-H., *Christliche Ethik. Spezielle Moraltheologie*, Trier 1995, 402–405.

24 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici* 2., Roma 1980, 68–73.

25 Vö. Cozzoli, M., *Bugia*, in Compagnoni, F. – Piana, G. – Privitera, S. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990, 107.

26 Vö. Royo Marin, A., *Teologia della perfezione cristiana*, Cinselo Balsamo (Milano) 2003, 697.

27 Ebben a fejezetben főleg Evetovics, K., *Katolikus Erkölcsstan II*, Budapest 1940, 237–265. nyolcadik parancsral kapcsolatos megfontolásaira támaszkodunk.

28 Vö. Prümer, D., *Manuale Theologiae Moralis II*, Barcinone – Friburgi Brigis. – Romae 1961, 153.

„azt az embert, ki másokkal való érintkezésében olyannak mutatja magát szavaiban és tetteiben, amilyen, és azon erényt, mely őt erre állandóan hajlandóvá teszi, igazságszeretnek nevezzük. Az igazságszeretet ... tehát nem szavainknak a dolog tárgyi mibenlétével való megegyezése (veritas logica), hanem szavainknak és tetteinknek gondolkodásunkkal való megegyezésével foglalkozik (veritas moralis)”.²⁹ Nemcsak az az ember őszinte, aki adott kérdésre igazat felel, hanem aki lényében igaz, vagyis világnézetének megfelelően cselekszik, érez és akar.³⁰ Aki elveihez hű.³¹ Amikor ez az igazságszeretet szóban mutatkozik meg, nevezzük igazmondóságnak (veracitas), amennyiben mint ilyen lelki készséget tekintjük, nevezhetjük egyszerűségnek (simplicitas), ami kizárja a kétszínűséget.³² Ez az igazlelkűség megmutatkozik az igazság keresésében is, a tárgyilagosságra törekvésben.³³ Természetesen az igazat sem szabad mindig és bárkinek felfedni, még az érintetteknek és illetékeseknek is tisztelettel, tapintattal, azaz szeretettel kell tennünk.³⁴ Az igazság felfedése, illetve az igazság közléséhez való jog nem feltételek nélküli valami.³⁵

Ezt töri össze a hazugság, kivált, ha megátalkodott magatartássá válik. A hazugság önmagában paradox viselkedés, mert épp maga a hazug az, aki elítéli a hazugságot, mikor „váltig állítja, hogy igazat beszél, tudva, hogy az igazság általános tiszteletben részesül, a hazugságot pedig mindenki rosszallja. A hazug nemcsak becstelen, de egyúttal gyáva is”.³⁶ A hazugság „csökkenti az igazság életértékét, rombolja a társadalmi együttélést, sérti a felebarátot, eltorzítja a nyelvet és károsítja magát az embert”.³⁷

Nem minősülhetnek hazugságnak a mesékben és költeményekben előforduló olyan kijelentések, melyek nem felelnek meg a valóságnak. Nem tekinthetők annak az illem által szabályozott udvariassági formák sem. Ugyancsak nem minősíthető hazugságnak a gyermek valótlan beszéde, ha az gyámoltalan védekezés a fenyegető és bizonyos körülmények között jogtalan büntetésekkel szemben.

Amennyiben úgy közelítjük meg a beszédünket, hogy valamely titkot árulunk el vele, úgy szintén megsértjük az igazmondás erényét: árulás, indiszkrécio.

Igazmondásra, titoktartásra különös módon is kötelezhetjük magunkat, így ünnepeyes ígérettel, esküvel, fogadalommal.³⁸ Ezekről részletesebben a második részben fogunk tárgyalni.

29 Vö. Cathrein, V., *Erkölcshölcsélet II*, Temesvár 74.

30 Vö. Benigar, A., *Theologia Spiritualis*, Roma 1964, 228–241.

31 Az elvűség nem jelenthet merevséget, tehát az ismeretek bővülésével, a személyi éréssel együtt jár a korábbi nézetek felülvizsgálata, felülbírlása. Ilyen esetben nem beszélünk hűtlenségről.

32 Vö. Müller, E., *Katholikus Erkölcsstan II*, Budapest 1877, 337.

33 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici 2.*, Roma 1980, 60.

34 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici 2.*, Roma 1980, 63.

35 Vö. KEK 2488.

36 Vö. Smiles (után hazai viszonyainkhoz alkalmazta: Könyves Tóth K.,), *Kötelesség jellemrajzokban s példákban*, Budapest 1905, 43.

37 Vö. Weber, H., *Speciális erkölcssteológia* (Szent István Kézikönyvek 4), Budapest 2001, 50–51.

38 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici 2.*, Roma 1980, 99.

A nyolcadik parancs, mely tiltja személyes kapcsolatainkban az igazság elferdítését,³⁹ védi az ember jóhírét és becsületét. Ezért pozitíve követeli az igazmondás és a szótartó hűség erényének gyakorlását, negatíve pedig tiltja a hazugság és rágalom minden fajtáját, illetve a megszólast, a vakmerő ítéletet, a becsmérlést valamint a titoktartási kötelezettség megszegését.

3. A HAZUGSÁG ÉS FAJAI

A szóval sok jót, de nagyon sok rosszat is tehetünk, melyek elárulnak minket magunkat is, tehát nemcsak gondolatokat, érzéseket közvetítenek. A szó jó használata főleg abban áll, hogy tudjuk, mikor mit és hogyan kell mondanunk, vagy épp hasonlóan hallgatnunk. A szó rossz használatát fejezik ki: a fecsegés (fecsegő), aki ostobaságba bonyolódik, megsérti a titkot, és megutáltatja magát; így az ostoba, a hamis barát, a besúgók, a gonosz emberek szavai sokat ártnak. Veszélyesek a káromlások, az erkölcstelen szavak, a hamis eskük, az áltudomány, babona.⁴⁰

A hazugság fogalmának a helyes meghatározásától várhatjuk a nagy kérdés, - ahogy Szent Ágoston mondta – vagyis az igazmondás valódi megoldását. Első megközelítésre úgy írhatjuk körül ezt a fogalmat, mint más megtévesztést célzó igaztalan beszédet, vagy meggyőződésünket hamisan kifejező magatartást.⁴¹ Ebből adódóan hazudni lehet mindenekelőtt szóval, külső jelekkel, mint intéssel, gesztikulálással, arcjátékkal, írásban, egész külső magatartásunkkal, megjelenésünkkel. Ezt nevezzük színlelésnek, tetetésnek. Sőt, ha egész egyéniségünkre kiterjed, akkor kétszínűségnek, képmutatásnak nevezzük (hypocrisis). Rokon készség a hízalgés, az álszenteskedés, a nagyozolás és álszereénység. Ez az igaztalan beszéd vagy magatartás, különböző módon nyilatkozhat meg, attól függően, hogy hol és mit torzít: a) megtörténtnek mondhatunk valamit, ami nem történt meg és megfordítva. b) állíthatunk bizonytalan dolgot bizonyosnak, c) állíthatunk valamit meggyőződésünkkel egyezőnek, bár valójában más a meggyőződésünk.

Fajai: egyedi és élethazugság. Az ún. egyedi hazugság konkrét tett, szó. A szó szoros értelmében a hazugság szóban történő valótlán és megtévesztő állítás, míg ha ez tettek gesztikulálás segítségével történik, akkor színlelés, alakoskodás a neve. A szóbeli egyedi hazugság lehet a) ún. ártó hazugság (mendatium damnosum seu perniciosum): amennyiben kifejezett vagy bennfoglalt célja a másik megkárosítása, b) szükséghezazugság (mendatium officiosum): amikor a magunk és mások javát igyekszünk vele védelmezni és c) tréfás hazugság (mendatium iocosum): ha vele másokat mulattatni akarunk. Az élethazugság pedig azt jelenti, hogy az egyén vagy csoport egész életére kiterjed a színlelés, tehát valaki helyzetét és képességeit öncsaló módon másként látja, mint ami és aki valójában, s ezt az önámítást nem hajlandó tudomásul venni. Így korszakok, nemzedé-

39 Vö. KEK 2464.

40 Vö. Feuillet, A. – Grelot, P., *Szó (emberi szó)*, in Léon-Dufour, X. (szerk.), *Biblikus Teológiai Szótár*, Róma 1976, 1221.

41 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcstan II*, Budapest 1940, 238.

kek is becsaphatják magukat. Főbb megmutatkozási módjai a hízélgés, az álszenteskedés, a nagyzólas, túlzó szerénykedés. Az Írás képmutatásnak nevezi.

A hazugság minősített esetei a hamis tanúság és a hamis eskü, mivel ezek a „cselekvésmódok hozzájárulnak egy ártatlan elítéléséhez, vagy egy bűnös fölmentéséhez, vagy a vádlott büntetésének növeléséhez. Súlyosan veszélyeztetik az igazságszolgáltatást és a bírák által kiszabott ítélet méltányosságát”.⁴²

3.1. A hazugság erkölcsi beszámítása

A meg nem engedett valótlanság állítás, vagyis a hazugság önmagában rossz cselekedet, tehát természete szerint erkölcsileg rossz, vagyis bűn. Tárgyát tekintve az igazmondás, az emberi méltóság elleni bűn, tehát az igazság alkalmi elferdítése, s önmagában véve neme szerint bocsánatos bűn. Ezért az ún. szükség hazugság önmagában véve bocsánatos bűn; ám közvetett módon, ha másokban nagy botrányt kelt, úgy e körülmény folytán súlyos bűnné válik. Az ártó hazugság viszont neme szerint súlyos bűn, épp a vele kapcsolatos károkozó szándék és következmény miatt. Az élethazugság, vagyis a képmutatás is súlyos bűnné lesz, ha az életszentség megvetésével jár, vagyis ha valaki a bűnben meg akar maradni, ugyanakkor mégis a szentség álarcában kíván járni. A fitogtatás, a nagyzólas önmagában bocsánatos bűn, hasonlóan a túlzó szerénység, ha csak nem társul vele mások rossz szándékú félrevezetése. A hazug nemcsak a másikat, önmagát is becsapja.

3.1.1. Az igazság elrejtése, disszimulációja

Nem vagyunk kötelesek minden ismeretünket mások tudtára adni, mert ha mindent kifecsegünk, úgy nagy indiszkréciót követhetünk el, mások méltóságát, intimszféráját megsértve. Az őszinteség tehát nem mindig erény. Az igazság elrejtésének, ki nem fejezésének legegyszerűbb módja a hallgatás. Ám a hallgatás is adott szituációban tűnhet úgy, mint a beleegyezés jele. Ezért ha a hallgatással nem tudjuk a titkot megőrizni, úgy kitérő választ kell adnunk, vagyis élhetünk a restrictio late mentalis-szal. Aki titoktartásra van kötelezve, annak ehhez a technikához kell folyamodnia, ha arra illetéktelen személy kérne tőle információt. Ennek megfelelően „a gyóntató, ha azt kérdeznék, illetőleg úgy szegeznék feléje a kérdést, hogy mint gyóntató tud-e ilyen vagy olyan vallo másról, nyugodtan válaszolhatja, nem tudok, (noha az ellenkezője áll), mert mindenkinek tudnia kell, hogy a pap semmi körülmények között sem nyilatkozhat a gyónási pecsét alá tartozó dolgokról. Ezért tehát nem is hazudik, mert szavának értelme csak ez lehet: senki számára a gyónási pecsét alá tartozó dolgokról nem tudok, s ezért nem is nyilatkozhatom. Mindazok, akik hivatali titkok őrzésére kötelesek, pl. hivatalfőnökök, titkárok, orvosok, ügyvédek, el nem árulható dolgokban, noha a tényállást tudják, a feltett kérdésre tagadó választ adhatnak, mert a feleletet itt is úgy kell érteni: számodra ezt vagy azt nem tudom, illetőleg neked róla nem nyilatkozhatom”.⁴³

42 Vö. KEK 2476.

43 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcsstan II*, Budapest 1940, 243.

Az emberi kommunikációt, vagyis az igazság (titok) elmondását vagy elrejtését tehát kettős erény irányítja: egyrészt az igazmondás, másrészt a diszkréció, vagyis a tapintatosság erényei.⁴⁴

3.1.2. A hírnév és a becsület fogalma

A hírnevet (fama) úgy írhatjuk le, mint az ember egyéniségéről, tulajdonságairól, röviden jelleméről, szakmai kvalitásairól, szokásairól kialakult általános jó vagy rossz véleményt, mely közszájon forog. A magyar nyelvben nem annyira az erkölcsi jó tulajdonságokról kialakult véleményt értjük alatta, hanem inkább más természetes vagy szerzett képességek és készségek elismerést.

A becsület (honor) szónak több értelme van. Először is értjük rajta az Istentől kapott emberi méltóságot, mint eleve adott, de eltékozolható értéket, aztán az „ember szerzett erényeit, elvhűségét, jellemét, általában erkölcsi vonatkozású javainak és teljesítményeinek foglalátát, a magunkban hordott erkölcsi tőkét, vagyis a belső becsületet, becsületességet, amely alapja minden külső megbecsülésnek, megtiszteltetésnek, illetőleg kijáró tiszteletnek. Szoros értelemben becsületnek nevezzük a külsőleg kijáró megbecsülést, amely a tisztelet, megtiszteltetés különböző jeleiben jut kifejezésre, s ezért röviden kijáró tiszteletnek, külső megbecsülésnek mondható (külső becsület). Becsületnek mondjuk továbbá az általános közvéleményen, közfelfogáson nyugvó megbecsülést, annak tágabb körű megnyilatkozását. Ebben az értelemben majdnem egybeesik a jó hírnév fogalmával. ... Az erkölcsi magatartásunkkal, törekvő munkánkkal kivívott becsülethez szoros értelemben vett jogunk van, s ezért, ha azt valaki jogtalanul megsérti, a sérelmet jóvá kell tennie”.⁴⁵ Megjegyezzük, hogy a kellő erkölcsi állapotú társadalmakban a becsületnek és a jó hírnévnek igen nagy szerepe van, mivel az ember egészséges önbecsülését, alkotó kedvét fokozza, s megnyitja a társadalmi élet kapuit a számára, végül védelmet kínál az élet viszontagságaiban.

Még a hamis alapokon álló jó hírnevet is védelem illeti bizonyos határokon belül, amint azt a közjó és az egyéni jó helyes szolgálata megkívánja. A hírnév és a becsület elvesztése nagy bizalomhiányt okoz, ami megnehezíti a kommunikációt. Sőt, egyénileg is sokat jelenthet a megmaradt hírnév: könnyebb lehet a megtérés annak védelme alatt; ellenben ha valakit drasztikusan megfosztanak becsületétől, annak nagy önbizalomvesztés szokott a fő következménye lenni, ami új bukás motívumává válhat, illetve az indukálódó dac irracionális lépésre készítheti az embert. Ebből adódik a következtetés, hogy a nem szilárd alapon álló becsületet sem szabad súlyos ok nélkül lerontani,⁴⁶ vagyis ha mégis azt megteszik, az súlyos bűn elkövetésének terhével jár.

Nemcsak természetes, hanem jogi személy, intézmény is rendelkezhet jó hírnévvel, s erre joggal tarthatnak igényt. Sőt, a halottaknak is megvan ez a joguk, mivel a halhatatlan lélek tovább él. A halottak hírnevének megsértése ugyanakkor természetesen kisebb

44 Vö. Van Kol, A., *Theologia Moralis I*, Barcinone – Friburgi Brisgoviae – Romae – Neo-Eboraci 1968, 705.

45 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcsstan II*, Budapest 1940, 244–245.

46 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici 2.*, Roma 1980, 121.

bűn, mint az élők hírnevének megsértése, mivel nekik itt a földön már nincs annyira szükségük, mint a még élőknek.

3.2. A megszólás és a rágalom

Nem tisztelhetünk senkit sem túlságosan, de tisztelhetünk mást hamis módon, s itt is történhet ez per excessum vagy per defectum. Túlzás túldicsérni valakit, hízelegni, érdemtelenül jutalmazni.⁴⁷ A hiányos tisztelethez tartoznak a megszólás és a rágalom. A tisztelet teljes hiánya a megvetés.⁴⁸

Az igazlelkűség és igazmondás erénye elleni bűn a megszólás (detractio) és a rágalom (calumnia), melyek más hírnevében, becsületében okozott kárként jelentkeznek.⁴⁹

Megszólásnak nevezzük embertársunk hibáinak, megtörtént bűnös tetteinek távollétében történő ok nélküli kibeszélését. Ez esetben a szó igaz, mégis az eseménynek, hibának felemlítése ismételten foltot hagy gazdája becsületén, tehát kisebbiti jóhírét. Igaztalan beszéd, nem hazugság, de mégis van benne valami a megtévesztésből, azaz rokonságba kerül a hazugsággal.

A rágalom ellenben hasonló szituációban nem valós hibák és el nem követett bűnök teregetése. Ezért hazugság is. Mindkettő történhet közvetlenül vagy közvetetten; olykor ez utóbbi, vagyis a sejtetett hiba, vagy elkövetett bűn még ártalmasabb, mert alattomosan ássa alá az illető becsületét, jóhírét, növelve az iránta táplált bizalmatlanságot.

E bűnök nemük szerint súlyos bűnök, de megengedik az anyag csekély voltát, tehát ténylegesen lehetnek csak enyhe bűnök. Bűnök az igazságosság és a szeretet erénye ellen.⁵⁰ Egyrészt, mivel az ember értékes jogát, a jóhírét és a becsületét sértik, másrészt, mivel elvágja vagy legalább is megnehezíti a javulás és megtérés lehetőségét. Különösen az áskálódó megszólás, a sugdosás (susurrus) a kártékony,⁵¹ mely felébreszti és éberen tartja a bizalmatlanságot, ami az emberi kapcsolatokat, a barátságokat törheti ketté.

Amikor konkrétan meg kell ítélni a megszólás és a rágalom nagyságát, figyelembe kell venni a megszólalt, rágalmazott bűn nagyságát, a sértő és a sértett fél egyéniségét, rangját, társadalmi súlyát, a vétkes cselekmény környezetre gyakorolt hatását. Így súlyos bűnnek ok nélküli kibeszélése, még inkább koholása önmagában súlyos bűn. Az erkölcsi életre, a jellemre vonatkozó megszólások súlyosabb ítélet alá esnek, mint a testi, lelki ferdeségek emlegetése (súlyos vétek lehet a szeretet ellen mások saját hibán kívüli

47 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici 2.*, Roma 1980, 123.

48 Az egyén elveszítheti ugyanakkor a becsületét, aminek súlyos jogi következményei lehetnek (a tényleges becsstelenség jogi deklarálása, a jogbecstelenség, ami a társadalmi élet sok lehetőségének kapuját zárja el az érintett személy előtt). A becsület ugyanakkor visszaszerezhető, végső esetben az akár legsúlyosabb büntetés méltó fogadásával, viselésével.

49 Ezek a károk a) az embertárs megszorítása, b) az embertárs többi ember előtti tekintélyének csorbítása, c) munkája végzésében hitelének, megbízhatóságának rontása. Vö. Tanqueray, A., *A tökéletes élet. Aszkétika és Misztika*, Tatabánya, Faksimile kiadás 2000, A665–666.

50 A bűnöket általában három módon tudjuk meghatározni: tárgyuk, a megsértett törvény és az erény oldaláról, melyet az adott bűn sért.

51 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici 2.*, Roma 1980, 128.

fogyatékoságának ok nélküli emlegetése). Az úgynevezett természet adta hajlamoknak kibeszélése önmagában nem minősül súlyos bűnnek, mivel adottságot fejeznek ki, tehát nem teljesen beszámíthatók, illetve mert többnyire közismertek. Pl. zsémbes, lusta, fukar természet, stb.

Súlyosan vétkes megszólást tartalmaznak az olyan általános jellegű kifejezések, melyek rossz készségeket jelölnek, pl. igazságtalan, parázna, stb. ember. Ugyancsak súlyos bűn, ha valaki súlyosan vádoló szavakat ad tovább, ha az a hallgatóságban hitelre talál. A már közismert bűnös cselekedettel kapcsolatos dolgok elmondása önmagában nem minősül súlyos bűnnek. Nem kerül el a megszólás bűnét az a személy sem, aki olyan vétkeket említ fel, melyeket már az illető jóvátett, még akkor sem, ha említi a jóvátételt, mivel a jóvátétel említése nem egyenlíti ki a hírnév csorbitását érő veszélyt. Népek közismert hibáinak emlegetése, mivel ezek közismertek, ezért nem minősülnek megszólásnak, ám itt tudni kell különbséget tenni, hogy az adott nép tagja nem azonosítható minden további nélkül magával a néppel, az adott hibával. A megszólás súlyossága attól is függ, hogy a sértett fél milyen társadalmi pozíciójú. Súlyosabb bűn a magasabb méltóságú személy megszólása, mint az egyszerű polgáré. Ugyancsak függ a megszólás súlyossága attól is, hogy milyen a hatása, ami pedig attól függ, hogy milyen a megszóló egyénisége, mekkora a hírről értesülők száma, és intelligenciája. Komoly ember megszóló szavai komolyabban esnek a latban, míg veszélyesebb dolog megszólni olyan közegekben, mely intrikus, titkot tartani nem tud, mint diszkrét emberek között.

Más nem közismert, vagyis gyakorlatilag titkos bűnét, hibáját nem szabad kibeszélni. Ám e szabály kivételt megenged, mivel csakis addig kötelez, amíg a titok megtartásából akár a közjót akár mások jogos érdekeit kár nem éri. Ám ilyenkor is a bűn feltárása, elmondása csak a feltétlenül szükségesre korlátozódjék, illetve az érintett személy legkisebb kárával történjék, magát a bűnt a lehető legtárgyilagosabban leírva (tehát nem nagyítva, nem kicsinyítve, nem hamisan beállítva, mert akkor rágalommá is válna. Nem szabad továbbá olyan titkos bűntényt felfedni az arra illetéktelenek előtt, melynek ismeretére valaki jogtalan úton-módon jutott. A bírói ítélet útján nyilvánossá lett bűntényről beszélni szabad, mivel ilyen esetben az érintett személy a vonatkozó dologban épp elvesztette jóhírét és az azt védő jogát. Ellenben, ha az elítélt jóvátette a bűnét, annak újra felidézését az igazságosság ugyan nem, de tiltja a szeretet. Viszont abban az esetben, ha valamely bűntény már feledésbe merült, és az elkövető jóvátette a vétségét, akkor már vét az igazságosság ellen is az, aki azt újra felfedi, mivel az illető a jóvátétel révén visszazerezte a jóhírhoz való jogát (legalább a dolog vonatkozásában).

A bűntény felfedésére megfelelő okok az alábbiak: „1) fontos, pl. vallási javak védelme; ezért szabad, sőt meg kell mondani a püspöknek a felszentelendő pap hibáit, ha azok eltagadásával, elhallgatásával az egyházra káros következmények adódnának; 2) valamely fennálló kötelezettség, ha pl. valakinek hivatalból kell felvilágosítást adni felletteseinek az alattvalók hibáiról. 3) szeretetből fakadó kötelezettség, pl. ha a vétkes fél, mások vagy a közjó érdekében kell egyes rejtett hibákat felfedni, mert másképp a bajon segíteni nem lehet. Szabad tehát felfedni a szülők előtt a gyermek vétségeit, hogy őt a

javulás útjára térítsék. Szabad a hibákat igazságszeretetből is felfedni, ha olyan emberek előtt történik, akik eltévedt embertársukon segíteni tudnak, s a segítségre alkalmasabb mód nincsen; szabad komoly tanácskérés, vigaszkeresés céljából más hibáit elmondani; a hamisan megvádolt fél védekezhet a hamisan vádló gonoszságainak felfedésével, hogy szavahihetőségét kétségbe vonassa vagy éppen lerontsa. Szabad másokat figyelmeztetni, hogy egyes emberek társaságát kerüljék; szabad mások tudakozódására felvilágosítást adni szolgáról, nevelőről, jövődő házastársról, hogy mások javát szolgáljuk”.⁵²

Tudjuk, hogy ma a sajtónak nagy szerepe van az informálásban, a köztudat formálásában, az igazmondás erényének megtartásában. A sajtónak e szolgálat szakszerű ellátásához „szabad bírálatot mondanía és véleményt nyilvánítani a közéleti pályákra törekvők alkalmasságáról vagy alkalmatlanságáról, de erre nem alkalmas mód és eszköz oly hibák és fogyatékoságok boncolgatása, amelyeknek emlegetése a közjót nem szolgálja, hanem inkább zavart kelt, s minden alapot nélkülöző harcot, gyűlöletet szít. Káros és sokszor valósággal mérgező hatású lehet egyes bűncselekmények minden apró mellékkörülményét részletező, a nyilvánosságra egyáltalában nem kíváncszó, a közjó szempontjából egyáltalán nem szükséges kiszínezése; mindez inkább rosszra csábító, erkölcsbénító hatással van az emberekre. Általában csak a gátságnak, gonoszságnak, erkölcsi szennynek állandó tárgyalása erkölcsileg inkább laposít, a rossz felé, a mélységbe von, s nem tisztít, nem emel. Amint a minden építő gondolatot nélkülöző, pusztán negatív és mindent csak lerántani tudó kritika általában demagógiára, zavarkeltésre s komoly építőmunka megakadályozására vezet, éppúgy a mindig sárral való dobálás is csak inkább beszennyező, mintsem tisztító hatást vált ki a közéletben”.⁵³ Hasonlóan tárgyilagosságnak kell maradniuk a történetírás szakembereinek.

A megszólásban való közreműködés: Ennek módozatai az alábbiak: 1) valaki mást megszólásra ösztönöz, 2) más megszóló beszédét szándékosan hallgatja, 3) módjában állna, de a megszóló beszédet nem akadályozza meg. Ezzel a közreműködő is vét az igazságosság és a szeretet erénye ellen, és pedig azért, mert előidézőjévé válik a megszólásnak és valamiképp beleegyezik abba, illetve embertársát rosszra csábítja és valamiképp örül is embertársa kárának. A megszólás megakadályozásának kötelessége önmagában véve súlyos bűn terhe alatt kötelez, azonban az esetek nagy részében mégis bocsánatosá válik, vagy egyebesen mentesül az illető a bűn vádja alól, mert olyan helyzetek gyakran előfordulnak, hogy a megszóló joggal panaszolja fel a másik hibáit, vagy mert a megszóló (pl. aki épp a feljebbvalónk) rendreutasításából még nagyobb károk keletkeznének. Mindazonáltal ilyen esetekben is valamiféle nemtetszés-nyilvánítással kell reagálnunk: érdektelenségünket mimikánk, netán egész magatartásunk jelzi, a beszéd témájának elterelésével, távozással.

A megsértett hírnevet, becsületet jóvá kell tenni annak megsértése fokának arányá-

52 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölccstan II*, Budapest 1940, 251.

53 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölccstan II*, Budapest 1940, 252–253. Sőt, a választások során a sajtó köteles tárgyilagossan tájékoztatni a választókat a jelöltek alkalmasságáról, tisztességéről. Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici 2.*, Roma 1980, 126.

ban, bár a megszólás, rágalom és suttogás okozta károk gyakran nem tehetők jóvá.⁵⁴ Mivel a megszólás önmagában igaz dolgot állít, vagy rejtett vétek jogtalan felfedésében áll, ezért azt nem lehet úgymond visszavonni, mert az meg már hazugság lenne. Ezért itt a jóvátétel lehetősége abban áll, hogy a megszóló kinyilvánítja abban a körben, ahol történt a megszólás, hogy jogtalanul járt el, megsértve más jó hírét és bocsánatot kér. Ezért a megszólás okozta kár, mivel nehezen tehető jóvá, szemben a rágalommal, ezért bizonyos tekintetben veszélyesebb bűn, mint maga a rágalom. A rágalmazó ellenben köteles visszavonni hazug állításait, ugyancsak mindazok előtt, akik előtt azt tette. Sőt, amilyen módon tette a rágalmat, ugyanazon a módon kell visszavonnia azt.

3.3. A vakmerő ítélkezés (*iudicium temerarium*)

Az emberi személy méltóságát, vagyis a becsületet és a kijáró tiszteletet más módon is meg lehet sérteni (nemcsak megszólással vagy rágalmazással), nevezetesen vakmerő ítélkezéssel, becsmérléssel és gyalázkodással.

Ez a sértés történhet egyrészt pusztán belsőleg, vagyis úgy, hogy valakiről rosszat gondolunk, gyanúsítjuk, megítéljük lényét, másrészt külső megnyilvánulással, akár szavakkal, akár viselkedésünkkel: becsmérlésben, gyalázkodásban, fenyegető, megvető magatartásban.

A vakmerő ítélkezést úgy határozhatjuk meg, hogy más bűnösségét alaptalanul állítjuk, s megfelelő alap nélkül biztosra vesszük. A vakmerő ítélkezés inkább végkifejlete az olyan belső fontolgatásoknak, melyek nevei. Más tisztességében való kételkedés, a rossz elfogadására hajlamos gyanakvás, véleményt kifejező ítélkezés. Közös jellemzőjük, hogy kellő alap nélküliek ezek a lelki folyamatok. A vakmerő ítélkezésnek, és előzményeinek több oka van, így oka lehet az ítélkező rosszasága, mely másról is felteszi a rosszat, hiszen magában is ott munkál; forrásozhat mások iránti gyűlöletből, irigységből, haragból, stb.

A vakmerő ítélkezés neme szerint súlyos bűn az igazságosság ellen, és súlyos természetű megnyilatkozásban egyúttal súlyos bűn is. Abban az esetben válik ilyen súlyossá, ha 1) teljesen megfontolt, határozott az ítélet (tehát nem meggondolatlanság, hirtelenkedés vagy könnyelműség a forrása), 2) nagyon gyengék azok az okok és körülmények, melyeken az ítélet alapszik (tehát nincs meg rá az elégséges, vagy megfelelő ok) és 3) súlyosan becsmérlő anyagban történik az ítélkezés. Például, ha egy kiváló szakembert ok nélkül rossz szakembernek tartunk. Természetesen a másikról kialakított vagy feltételezett becsület és jóhír vélelem természetű, tehát tényekkel megdönthető. De ismeretlen embert megillet az udvariasság, mint a megelölegezett tisztelet kifejeződése. Majd, ha megismertük, a tényleges tiszteletben nyilvánul meg a másik személyét elismerő és értékelő magatartásunk. Mert a megbecsüléshez és a tisztelethez mindenkinek joga van addig, amíg érdemtelenségéről bizonyosságot nem szerzünk. Ismeretlen emberrel szemben magatartásunknak egyrészt olyannak kell lennie, hogy ne feltételezzük róla a rosszat,

---

54 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici* 2., Roma 1980, 129.

másrészt kifejezetten a jót sem kell eleve biztosnak tekintenünk, hanem csak azután, ha erről erkölcsi bizonyosságot szereztünk. Tehát óvatosnak kell lennünk, sőt, ha megvannak az árulkodó jelek, úgy szabad embertársunkat kipróbálnunk annak érdekében, hogy becsületességéről, megbízhatóságáról megbizonyosodhassunk. Ez nem minősül vakmerő ítélkezésnek, sem vakmerő gyanúsításnak sem.⁵⁵

3.4. A becsmélés (gyalázkodás)

Míg a megszólás olyan, mint a lopás, tehát a tulajdonos távol van, addig a gyalázkodás a rabláshoz hasonlít, mivel a tulajdonos szeme láttára és vele szembeni erőszak kíséretében történik. A becsmélés és gyalázkodás (contumelia) szintén az embertársunknak kijáró tisztelet, megbecsülés megsértése. Ennek a tiszteletnek a megnyilvánulásai: az elismerő, dicsérő szavak, a köszönés, meghajlás, az udvariasság különböző jelei, kitüntetés, szoborállítás, stb.

Ezt a tiszteletadást sérti meg súlyosan a becsmélés, a gyalázkodás, melynek különböző árnyalatai vannak: így a tiszteletlenség, a megbántás, a sértés, a gyalázás, a megvetés; sajátos formái: a) szóval: 1. pirongatással, amikor valakinek valamely valós vagy koholt bűnét a szemére vetjük (convicium). 2. szemrehányással (improperium), mikor valakinek gyámoltalanságát vagy hibáit tiszteletlenül a szemére vetünk. 3. átkozódással (maledictio), ha valakinek rosszat kívánunk. b) tettel és szóval: 1. kinevetéssel (ironia), amikor valakit nevetés révén megvetünk. 2. a nevetségessé tétellel vagyis a kicsúfolással (irrisio, illusio), amikor valakit rászedés vagy kijátszás révén nevetség tárgyává teszünk. 3. a kifigurázással vagy kigúnyolással (subsannatio), amikor valakit gúnyos taglejtéssel teszünk nevetségessé. És 4) gúnyirattal (libellus famosus), melyben a másik ember jellemét, egyes tulajdonságait tesszük nevetség tárgyává.⁵⁶

A becsmélés „jelenlevő személy megsértése, lebecsülése. Történhet a tisztelet sértő megtagadásával, pl. ha valaki nem fog kezét valakivel, midőn a többi jelenlevővel ezt megteszi; vagy nem fogadja el más köszönését, midőn ennek elhagyása másnak megsértését jelenti: történhet továbbá megvető gúnyos tekintettel, lenézéssel, lesajnáló kezelegéssel, főképpen megvető, lebecsülő kijelentéssel, más hibáinak megvetéssel kapcsolatos odamondásával, vagy állatnevek adásával, mindennemű emberi gonoszságot, csúnyaságot kifejező jelzőkkel. Becsmélni lehet írásban, rajzokkal, sértő karikatúrákkal, a személyt ábrázoló képek átszúrásával, eltüzelésével, szobrok megcsonkításával stb., de mégis oly módon, hogy az érintett személynek valamiképpen tudomására juthasson. Ez a tudtul adás a becsmélésnek célja, lényeges eleme, ellentétben a megszólással és rágalommal, mely az érdekelt fél háta mögött történik. Ha a becsmélés mások előtt történik, hozzájárul a megszólás, hazug támadás esetén pedig a rágalom gonoszsága is, mert a

55 Vö. Müller, E., *Katholikus Erkölcstan II*, Budapest 1877, 435.

56 Vö. Müller, E., *Katholikus Erkölcstan II*, Budapest 1877, 444. Megjegyezzük, hogy az egészséges humor különbözik a gúnytól és az iróniától, nem minősíthető bűnnek, sokkal inkább az élet fűszerének. Vö. Noszlopi, L., *Világnézetek lélektana*, Budapest 1937, 181–190.

sértettnek mások előtti becsületét, jóhírét is csorbítja. A becsmérés e nemét szokták becsületsértésnek mondani”.⁵⁷

A becsmérés vagy súlyosabb formája a gyalázkodás neme szerint súlyos bűn az igazságosság erénye ellen (és természetesen a személy méltósága ellen), mely megengedi a parvitas materiae-t. Ugyancsak súlyosságához tartozik a tudatosság, a szándékosság is. Nem minősül súlyos bűnnek tehát akkor, ha harag hevében teszi valaki, ha tréfás megjegyzésnek szánja, tehát nincs benne a megvető szándék.

Az ilyen bűnt jóvá kell tenni, s általános módja a bocsánatkérés, a sértett fél megkövetése. A sértést továbbá „azok előtt kell jóvátenni, akik előtt a becsmérés történt, legalább is úgy, hogy a jóvátétel azok tudomására jusson. Ha a sértés nyilvánosan történt, a jóvátételnek is hasonlóképpen kell történnie”.⁵⁸ A jóvátétel elengedhető, de olykor azt mégis meg kell követelni, „pl. mások vakmerőségének letörésére, ha a türelmet gyengeségnek fognák fel, vagy ha a sértegetés tekintélyrombolássá fajulna. Másnak megkövetése, illetőleg a bocsánatkérés általában mindenneműsértés kiengesztelésére elegendő; ha nem volna elegendő, bíróságnál kereshet az ember további orvoslást. Nem tehető jóvá a megbántás, sértés pénzszolgáltatással, sem pedig párbajjal; a bíróság azonban pénzbírsággal sújthatja a becsületsértőt”.⁵⁹

Végül megjegyezzük, hogy a személyünket ért megszólást, rágalmat, gyalázkodást alapvetően türelemmel kell viselnünk, hatástalanítva a bennünk ébredő bosszúvágyat. Meg kell őriznünk a kellő mérsékletet és okosan kell döntenünk, hogy mit és hogyan és mikor és ki előtt válaszolunk ezekre a támadásokra.⁶⁰

4. A TITOKTARTÁS KÖTELEZETTSÉGE

Mint fentebb már elemeztük, az igazmondás erénye szoros kapcsolatban van a titoktartás kötelezettségével. A titkot általában úgy határozhatjuk meg, mint a nyilvánosság elől rejtve tartott dolgot, ügyet, valamint egyes dolgoknak, tényeknek mások előtt fel nem fedését, fel nem fedhető ismeretét.

A titkok fajai: Vannak olyan dolgok, melyek természetük szerint rejtettek, ezért nem hozhatók nyilvánosságra. Ezek közé tartoznak az ember belső ügyei, testi-lelki bajai, melyeket titokban tart, s elvárja azoktól is akik tudják, hogy titokban tartásuk. Ezek az ún. természetes titkok (secreta naturalia). Más dolgok azáltal válnak titokká, hogy egyesek ígéretet tesznek arra, hogy nem fedik fel azokat (vagy már ismert, vagy frissen megismert dolgot). Ezek az ún. ígéreten nyugvó titkok (secreta promissa). Lehetséges az is, hogy valaki szakmája, hivatala révén jut bizonyos ismeret birtokába úgy, hogy neki ebből adódóan titoktartás kötelezettsége van. Ez a hivatali titok (secreta commissa). Lehet ez magánjellegű is, ha valaki megbízásból vállalja titkok megőrzését, tehát kötele-

---

57 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcsstan II*, Budapest 1940, 259.

58 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcsstan II*, Budapest 1940, 260.

59 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcsstan II*, Budapest 1940, 261.

60 Vö. Müller, E., *Katholikus Erkölcsstan II*, Budapest 1877, 445.

zettséget vállal megtartásukra. Végül az alábbiakban részletesen tárgyalandó szentségi titok (*secretum sacramentale seu sigillum sacramentale*) is létezik.⁶¹

A titoktartás erénye igen fontos tényező a társadalom és az emberek, családok közti béke fenntartásában. Ezért „mindenkinek szoros értelemben vett joga van saját titkaihoz, részben mert a maga saját tevékenységének gyümölcsei, pl. gondolatai, tervei, találmányai, részben pedig a hírnévhez való jogon, mert a titkok felfedésével hírnevében esetleg kár eshetnék, részben pedig azért, mert a titoktartást gyakran megköveteli a közjó, a béke. Ezért általában tilos 1. más titkai után kutatgatni, ha csak erre nincs valakinek felhatalmazása, vagy valamely jogos ok ezt meg nem követeli; ezért nem szabad más titkos beszélgetését kihallgatni, levelét elolvasni, más titkok kibeszélésére kényszeríteni, más találmányát tilos módon megszerezni; 2. a titkot nyilvánosságra hozni. 3. másnak jogtalanul megszerzett titkát felhasználni, mert ez tulajdonképpen a jogtalanság folytatása; a megbízásból vállalt titkot sem szabad a magunk vagy mások javára hasznosítani, ha erre külön felhatalmazást nem kapunk. Szabad azonban másnak jogos eszközökkel megszerzett titkát felhasználni, mert így megszűnvn a titok, megszűnik annak kötelező ereje is.”⁶² A természetük szerint titkos dolgok megőrzése általában súlyos kötelesség, megszegése sokszor hírnévrontással, súlyos anyagi károkkal jár. Felfedése megengedetté válik abban az esetben, ha súlyos hátrány vagy kár nélkül megőrizni nem lehet. Ami az ígéreten alapuló titoktartási kötelezettséget illeti, ennek felfedése általában nem minősül súlyos bűnnek. Ennek oka az, hogy ilyen esetben az ember nem szoros értelemben vett kötelezettséget vállal, hanem inkább bizonyos fokú megnyugtatást, reményt nyújt arra nézve, hogy nem szegi meg ígéretét. Itt a kötelezettség a hűség erénye értelmében áll fenn, aminek megszegése a hűtlenség, de nem szoros értelemben vett igazságtalanság. (Ha ígéreten nyugvó titok természetes titkot is tartalmazna, úgy arra fennállna a szigorú, igazságosság alapján fennálló kötelezettség.) A pusztán ígéreten alapuló titok megtartására nem vagyunk kötelesek az alábbi esetekben: 1. ha annak megtartásából a magunk vagy mások számára súlyos kár származna (kivéve, ha ennek vállalására is ígéretet tettünk). 2. ha a titkot mindenképp fel kellett volna fednünk (olyan dolog titoktartására nem vállalhatunk kötelezettséget, melynek felfedése egyébként kötelességünk).

A ránk bízott titok megtartása önmagában véve súlyos kötelesség. Ám e kötelesség megszűnik, ha a titok közlője erre minket felhatalmaz, ha más már más úton annak birtokába jutott. A ránk bízott titok felfedése megengedetté válik, ha 1. azt az egyház és a haza java követeli (*bonum commune*), 2. ha a titkot átadónak, a titkot átvevőnek vagy valaki kívülálló ártatlan személynek a titok fel nem fedéséből súlyos kára származna (*bonum terciae personae*). Ha tehát „valakiről titoktartás terhe mellett tudjuk, hogy bontó akadály ellenére házasságot akar kötni, ha más úton el nem téríthető szándékától,

61 Vö. Padovese, L. *Segreto*, in Compagnoni, F. – Piana, G. – Privitera, S. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990, 1206.

62 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcsstan II*, Budapest 1940, 261.

fel lehet és fel kell jelenteni a megfelelő egyházi hatóságnál. Ha valaki titoktartás terhe alatt mondja el másnak, hogy gyilkosságot követett el, s a gyanú arra terelődik, akinek a gyilkosságot titoktartás kötelezettsége mellett elmondta, más út nem lévén, a gyanúsított felfedheti a gyilkost még akkor is, ha ennek következménye a gyilkos életébe kerülne is; mert ily nagy áldozattal nem vagyunk kötelesek a titok vállalására és megtartására. Ha valaki titoktartás kötelessége mellett megtudja a titkot közlő féltől, hogy ártatlan embert akar meggyilkolni, nemcsak szabad, de fel is kell fednie a titkot oly mértékben, hogy ártatlan embertársától e fenyegető veszélyt elhárítsa, illetőleg hogy a fenyegetett fél a kellő óvintézkedést megtehesse. Ha valamely megtörtént gyilkosság jut az embernek titoktartás terhe alatt tudomására, s a gyilkos helyett más ártatlan személyt ítélnék halálra, általános felfogás szerint a gyilkosnak nem kell tettét elárulnia az őt egészen közvetlenül fenyegető életveszély miatt, s ezért látszólag joga van ahhoz is, hogy a titoktartásra kötelezett fél se sértse meg a titkot. Ez utóbbi tétel azonban nem látszik eléggé bebizonyítottnak; noha ugyanis maga a gyilkos nem köteles magát elárulni, mert saját életét jobban szeretheti, mint másnak az életét, ebből azonban nem következik, hogy a titok birtokosa sem fedheti fel a tetteket az ártatlan ember életének megmentése érdekében; itt ugyanis két veszélyeztetett életről van szó, egy ártatlan és egy bűnös ember életéről. Egyenlő feltételek és körülmények mellett inkább az ártatlan fél életét kell megmenteni, mert a bűnös fél józan megítélés szerint nem ellenezheti azt a törekvést, hogy az ártatlan fél életét a titok felfedése árán is megmentsék”.⁶³ Ehhez hozzátehetjük azt is, hogy 3) abban az esetben is megszűnik a titoktartási köteleesség, ha annak felfedése minden érdekelt számára nagyobb jóval jár (*bonum proprium manifestantis*).⁶⁴ Végül 4) Magának az érintettnek a java is követelheti a titok felfedését, aminek többnyire pedagógiai szerepe van kiskorúak esetében.⁶⁵

Az emberi személy méltóságát az állami törvény is védelmébe veszi. Az igazmondással, illetve az emberi személy tiszteletével kapcsolatos büntető tényállások a magyar állami büntetőjogban az alábbiak: magántitok megsértése, visszaélés személyes vagy közérdekűadattal, levéltitok megsértése, magántitok jogosulatlan megismerése, rágalmazás, becsületsértés, kegyeletsértés.⁶⁶

5. AZ ŐSZINTESÉG A TÁRSADALMI ÉLET KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETEIN

A társadalom békéje ma minden korábnál erősebben függ a tömegtájékoztatási eszközök megfelelő működésétől, vagyis a kellő informálás és a kellő információhoz jutás jogának érvényesítésén.⁶⁷ Itt sem elegendők a szaketikai kódexek, hanem igazlelkű emberek szakszerű tevékenységére van szükség, akik általában tudják és konkrétan pedig meg is tudják állapítani, hol a határ igazmondás és hazugság között, hol metszi egymást

63 Vö. Evetovics, K., *Katolikus erkölcstan II*, Budapest 1940, 264–265.

64 Vö. Häring, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici 2.*, Roma 1980, 78.

65 Vö. Van Kol, A., *Theologia Moralis I*, Barcinone – Friburgi Brisgoviae – Romae – Neo-Eboraci 1968, 712.

66 Vö. Belovics, E. – Molnár, G. – Sinku, P., *Büntetőjog. Különös rész*, Budapest 2008, 163–182.

67 Vö. Peschke, K.-H., *Christliche Ethik. Spezielle Moraltheologie*, Trier 1995, 425–434.

az igazmondási és a titoktartási kötelezettség. Amennyiben a tömegtájékoztató elveszíti etikai alapjait, úgy a hatalom brutális eszközévé válik, a manipuláció fő csatornájává, ami minden korábbinál nagyobb elidegenítő tényező egyénre, társadalomra egyaránt, hiszen tartósít egy virtuális világot, illúziókba kergeti az embereket.⁶⁸ Ma a technikai eszközök lehetővé teszik, hogy egy embernek szinte minden titkát kifürkésszük. Ennek az állandó megsértése és a társadalom előtti felfedése súlyos bűn, és neve az állandósított és intézményesített botrányokozás. Ma a titoktartással kapcsolatban ezért új jogok is keletkeztek, így a megfigyelési és kezelt adatokhoz való hozzájutás, és az azok törléséhez való jog.⁶⁹ Sőt, ide kell sorolnunk az elévülés jogintézményét is. Ez hivatott arra, hogy a bűncselekmények elkövetőit kellő időben vonják felelősségre, az érintettek időben tegyenek feljelentést, másrészt a feledésbe merült dolgokat nem jó újra botrány tárgyává tenni. Ez árt nemcsak az érintett jóhírének, de a társadalomnak is.

Ma már pedagógusok,⁷⁰ szülők is kénytelenek élni ezzel a lehetőséggel. Gondoljunk csak drogfüggő gyermekükre, neveltjükre, aki elől el kell titkolni sok mindent, nehogy újra droghoz jusson.⁷¹ A gyermekpszichológia arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyermekben fokozatosan alakul ki a valóság és fantázia közötti világos különbségtétel, illetve a gyermek valótlanág állításával próbál megszabadulni a fájdalmas büntetés elől. E mögött a túlzott szigor és kegyetlen testi fenyítés okozta félelem, szorongás állhat. Ezt a nevelés során tisztázni kell.

Orvos számára az őszinteség dilemmája főleg abban áll, hogy egyszerre kell elhallgatnia az igazságot mások előtt, másrészt őszintén fel kell világosítania a beteget és családtagjait annak állapotáról.⁷² Az orvos a bizalmat csak e kettős kritériumnak együttes szemmel tartásával és érvényesítésével tudja megtartani. Ez nagy tapintatot, emberismeretet kíván, mivel a beteg és hozzátartozóinak befogadóképességének megfelelő kell

68 Vö. Cozzoli, M., *Bugia*, in Compagnoni, F. – Piana, G. – Privitera, S. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990, 111.

69 Vö. Padovese, L. *Segreto*, in Compagnoni, F. – Piana, G. – Privitera, S. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990, 1210–1211.

70 A nagy pedagógusokra áll ma is Schütz Antal leírása: „A nevelőnek is növendéke mellé kell kuporodnia, a kicsinyekkel kicsinyé kell válnia, anélkül, hogy megszűnnék nagynak maradnia. Csak úgy tudja az életnek magasabb szintjére emelni, ha mint a teve letérdel, mikor átveszi a terhet, és aztán emelkedik fel és egyúttal magasabbra emeli terhét. A nevelőnek kicsinyé kell válnia, mint kicsiny magának; mint életmagnak bele kell simulnia és gyökereznie növendékébe, úgy kell azután a benne feszülő életerőt kibontakoztatnia és magával életteljességre ragadnia növendékét is. A nevelőnek kell tudnia nagymértékben háttérbe vonulnia a maga egyéniségével, sokszor nagyobb mértékben is, mint az az önmagával való hűséggel összeegyeztethető. Sok esetben nem vonulhat mindjárt ki a színnel, dicsérnie kell sokszor érdemen felül, biztatnia és bíznia kell sokszor reményen túl, korholnia nem szabad a rosszállásra méltóság határáig. Sok dolgot nem szabad észrevennie; amit csak csírában és lehetőségben lát, azt sokszor úgy kell kezelnie, mintha már teljességre ért volna, szóval értenie kell ahhoz, amit a latin úgy mond: dissimulare. Sőt a pártatlan figyelő nem egyszer arra a kérdésre van indítva: nincs-e itt már simulare, azaz színészkedés”. Vö. Schütz, A., *Pedagógia*, Budapest 2010, 41–42.

71 Vö. Cozzoli, M., *Bugia*, in Compagnoni, F. – Piana, G. – Privitera, S. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990, 108.

72 Vö. Weber, H., *Speciális erkölcssteológia* (Szent István Kézikönyvek 4), Budapest 2001, 59–61.

hogy legyen. Az igazság felfedése ezért itt lehet direkt, indirekt, fokozatos, illetve elhasztott.

Összintesség a politikai életben: A közélet szereplőinek jóhírét fokozottan védeni kell, ám ha súlyos botrányt okoznak, vagy bűncselekményt követnek el, illetve, ha politikai felelősségük bizonyított, úgy a posztról, végső esetben a hivatásos politikai életből távozniuk kell. A politikusoknak szintén sok hivatali titkot kell őrizniük, aminek megtartása a szenzációra éhes sajtó és a közvélemény előtt nem kis kihívás. Vannak információk, melyek önmagukban igazak, mégis sokkolhatják az embereket, megbéníthatják vagy épp feltüzelik a lakosságot. Kellő indok nélkül nem szabad megzavarni a társadalom békés mindennapi életét. Itt a riporterek és újságírók felelőssége is nagy: nem tenni fel tárgyidegen és olyan kérdést, ami a titoktartási kötelezettség miatt kellemetlen helyzetbe hozná a megkérdezett közéleti szereplőt. Olyan kérdést sem, amire nem lehet kielégítő választ adni, amiből indokolatlan nyugtalanság származna a társadalom tagjaira. A kérdezés kultúrájának is az etikum és az illendőség határain belül kell maradnia, miként a kérdésekre adott válaszoknak is. Nem lehetnek tehát túlzó elvárásaink a közélet szereplőivel szemben sem.

Általában minden olyan személy, testület, mely hivatali titkokat ismer meg, illetve őriz, így még a katonatisztek, a rendőrség, a biztonsági szolgálatok dolgozói, az igazságügyi szolgáltatás munkatársai, lelkészek, papok, akkor szolgálják jól hazájukat, vallási közösségüket, ha a hivatali titkot hűségesen megtartják. E bizalom nélkül elviselhetetlen lenne a társadalomban élni.

6. BEFEJZÉS

A hazugság és az igazlelkűség problémája továbbra is magna quaestio, ámbar ma már nem annyira elméleti, hanem inkább gyakorlati probléma.

Az igazlelkűség jelenti az elveinkhez való hűséget általában és a konkrét helyzetekben, s ennek kifejeződése, hogy kellő tapintattal osztjuk meg ismereteinket másokkal. Ez ellen vétekezhetünk szóval, tettel, színlelt életvitellel.

A hitről való tanúságtétel nemcsak igaz beszédben, hanem a jellem igaz voltában gyökerezik. A lelkipásztor hitelességének egyik legfontosabb garanciája, ha őszintén megosztja híveivel és minden jóakarató emberrel tapasztalatait. Neveli őket az igazmondás és igazlelkűség erényére. Nevel az információ szerzés és őrzés illemére is. A jó pásztor nem hallgat igaztalan beszédet, nem ül fel a pletykának, nem árul el semmiféle titkot, ami megzavarhatná a hívek, vagy a település békéjét. Ugyanakkor a jó lelkipásztor beszédeiben leleplezi a közélet álságait. Ennek hatékonyságát épp lényének igaz volta adja, az őszinte hit, az őszinte szeretet. A klerikusok nemcsak a keresztség vagy a bérmálás, hanem a felszentelés címén is kötelezettek a szent életre, s ennek főleg a lelkipásztori szolgálat hatékonysága vonatkozásában egyik legalapvetőbb dimenziója az igazmondás szeretettel teljes kötelessége.

*Ft. Dr. Kuminetz Géza
tanszékvezető egyetemi tanár PPKÉ HTK és rektor KPI*